

Egy idő óta az a divat járja, hogy minden középiskolai kérdést kapcsolatba hoznak az *egységes* középiskolával, mert így a tárgy aktualitása rögtön emelkedik. Jelen kérdésünknel bizvást ellehetünk ezen deus ex machina nélkül; a tárgyat magát is annyira fontosnak tartjuk, hogy bátran eltekinthetünk mindennemű mesterséges vonatkoztatástól. Ha igaz, a mit br. Eötvös Loránd a februáriusi értekezleten mondott, hogy az első dolog a «jó tanár», akkor mindenkép rosszalunk kell az olyan irányt, mely a tanárokból lelketlen és kedvetlen falanszter-munkásokát nevel.

WEBER ISTVÁN.

NÉPOKTATÁSUNK ÁLLAPOTA A FORRADALOM UTÁN.

(1849—1860.)

A forradalmak és szabadságharcok leverése után egész Európában a reactió ulti diadalát. Hazánkban a kifolyt vérözön után az absolutismus ütötte fel tanyáját, s a nemzet jogát, alkotmányát eltiporta. Oktatásügyünk történetében e reactió kezdődését az 1849 október hó 9-én kibocsájtott s minden felekezetre kötelező «*Grundsätze für die provisorische Organisation des Unterrichtswesens in dem Kronlande Ungarn*» jelöli. Az «osztrák összbirodalom» közoktatásügyi minisztere e 14 §-ból álló rendeletében adja elő az elveket, melyek szerint a magyar iskolákat kormányozni kell.

E rendelet szerint a nevelés és oktatás felett az állam gyakorolja a főfelügyeletet. Efelügyelet kiterjesztetik az iskolákra, nevelő intézetekre, sőt még a házi oktatásra is, s az államnak ha kényszer által is, de oda kell működni, hogy minden gyermek részesüljön legalább annyi és olyan tanításban, a milyent és a mennyit a népiskola nyújt. (1. §.)

Az összes oktatási intézetek kétfélék: *nyilvánosak és magánosak.*

A nyilvános tanintézeteket felállíthatja az állam, az egyházak, községek és magánosak. Bárki állítsa fel, mindenféle intézetnek olyan berendezésének kell lenni, mint az e nemű állami intézeteknek. Az állam által fentartott intézetek nyilvánosak. A mások által fentartott iskolák vezetői kérhetik a nyilvánossági jogot az államtól. — A magánintézetek növendékei a nyilvános tanintézetekben vizsgálatot tehetnek, s itt államérvényes bizonyítványt nyerhetnek. (2. §.)

A magániskolák felállítása s organisatiója független az államtól. Javításukat az által lehet elérni, hogy az állami iskolák nekik mintaképen szolgálnak. A magániskolák felállításuk előtt az állami hatóság-

nak bejelentendők, felállításuk megtiltható, ha a vállalkozó politikai vagy morális tekintetben kifogás alá esik, vagy nincs annyi képzettsége, hogy az illető intézetet vezetni tudná. A felállítás megengedése korántsem jelenti azt, hogy az állami kormány egyik-másik magánintézet felállítását s eljárását helyesli. Ha az állami közeg felügyeleti joga gyakorlása közben azt látja, hogy az illető iskola azon célát, melyet maga elé kitűzött, nem képes elérni, joga van az állami közegnek ahhoz, hogy a szülőket erre figyelmeztesse, s az iskolát be is zárathatja, ha politikai vagy erkölcsi tekintetben kifogás alá esik. A magán iskolák vezetőinek kötelessége, valahányszor a felsőbb hatóságok kívánják, intézetük állapotáról jelentést tenni, statisztikai kimutatásokat adni. Az államnak joga van ahhoz, hogy az intézetben való tanításról olyan módon, melyet jónak lát, meggyőződést szerezhessen. (3. §.)

A közoktatási minisztérium felügyelete alatt a következő iskolák állnak:

a) elemi vagy népiskolák;

b) középiskolák, melyek közül legfontosabbak a gymnasium és reáliskolák;

c) főiskolák, azaz az egyetem és teljes műegyetem.

A bányászati, erdészeti és földművelési iskolák az ipar és kereskedelmi, és a földművelési minisztérium hatásköre alá tartoznak. (4. §.)

A népiskola feladata, hogy az ifjúságot nevelje, azért igen nagy súlyt kell benne a vallás oktatására fektetni, óhajtandó, hogy az egyház-községgel szoros kapcsolatban álljon. Hol a politikai községben különböző vallás felekezetei laknak s az iskolát a politikai községtől nem lehet elvenni, s az egyház közösségeknél oda adni, kívánatos, hogy a politikai község az iskolának csak anyagi ügyeivel foglalkozzék s a szellemi ügyek vezetése pedig az egyházakra bízassék.

Az állam nem tiltja meg, hogy a népiskolába más vallású gyermekek is járassanak.

A népiskolák feletti felügyelet, ezek igazgatása, gondozása az állam és egyház közös ügye. Ezért az egyházi hivatalnokok mellé, kik eddig az iskolák ügyeit vezették az állam tapasztalt tanfériakat állít, kik a tanügynek különösen módszertani részét kísérik figyelemmel. (5. §.)

Gymnasium vagy reáliskola nevet a magánintézet csak akkor viselhet, ha az állam e nemű intézeteivel lényegileg mindenben megegyezik. Egyelőre irányadónak azon intézkedések vétetnek, melyek az örökös tartományok gymnasiumai- és reáliskoláira vonatkoznak; a tanárok képzése is úgy történik, mint az örökös tartományokban. — Elengethetlen követelmény az is, hogy az úgynevezett bölcséleti tanulmányok a gymnasiummal egyesíttessenek, hogy így a gymnasium 8 osztályú legyen.

A vallásoktatás vezetése, az e felett való felügyelet az állammal egyetértőleg a felekezeti hatóság gondja; a többi tantárgyak tanításáról, s az egész intézet vezetéséről s a felügyeletről az állam szakképzett s tapasztalt egyének által gondoskodik.

Más vallásfelekezetű tanulók felvételét a gymnasiumba az állam megengedi.

A reáliskolákban a vallásoktatás éppen úgy történik, mint a gymnasiumokban. (6. §.)

Egyetemek vagy műegyetemek nevét csak oly intézetek viselhetik, melyek az állam e nemű intézeteivel mindenben megegyeznek.

Az egyetemek csonkák, ha bennök nincs meg mind a négy facultás, de ebben az esetben a philosophiai facultáson kívül még legalább egy facultásuk legyen.

A theologiai facultások felállítása s berendezése az illetékes püspökkel egyetértőleg történik. (7. §.)

Az iskolák a különböző nemzetiségekre való tekintettel úgy rendezendők be, hogy a nemzetiségekre tekintet legyen.

Az elemi iskolában, ha csak a lakosság vegyülete lehetővé teszi, az oktatás a tanulók anyanyelvén történjék.

A középiskolákban bármely hazai nyelven történhetik a tanítás, figyelemmel kell még is arra lenni, a melyik a környéken túlnyomó. Ha a népesség vegyes ajkú, akkor két tannyelv is lehet; még pedig vagy hogy egyes tantárgyak az egyik, mások a másik nyelven adatnak elő, vagy pedig hogy a tanulók anyanyelv szerint külön két csoportra osztatnak.

Az egyetemeknél is tekintettel kell lenni a nemzetiségekre. (8. §.)

Senki nem vétetik fel az egyetem philosophiai, orvosi vagy jogi facultására, a ki ki nem tudja mutatni, hogy a nyilvános gymnasiumban tanított összes tantárgyakat tanulta, senki sem bocsájtatik államvizsgálatra, vagy doktoratusra, ki bizonyos számú évig valamely egyetemen nem tanult. (9. §.)

Az iskolák feletti felügyelet a kerületi biztosokra bízatik; melléjük adatnak az ideiglenes *tanfelügyelők*, kik a kerületi biztos útján leveleznek a felsőbb hatóságokkal. Az eddigi tankerületek feloszlatatnak. (10. §.)

Az iskolák különfélesége szerint különböző tanfelügyelőket fog a miniszterium kinevezni. A kinevezéseknél az illető szakismerete s tapasztalása lesz irányadó; mert ezek multhatatlanul szükségesek, ha az illető tanfelügyelő az iskolai életre befolyást akar gyakorolni. Most azonban még elegendő, ha az illető *ép politikai érzellemmel*, jellemi hatályossággal, a tanügy iránti érdekeltséggel s magasabb általános képzettséggel bír. Hogy abban a nyelvben, melyen az illető kerületben a tanítás folyik, jártasaknak kell lenni, magától értetik. — A lakosságnak *híven*

maradott részéből oly embereket kell előnyben részesíteni, kik a népbizalmát bírják, vagy kellő garantiát nyújtanak arra, hogy azt nem-sokára képesek lesznek megnyerni. (11. §.)

A tanfelügyelők feladata :

a) Az iskolák, tanárok, tanítók purifikációja.

b) Bezárása azon iskoláknak, különösen jogakadémiáknak, a melyek politikai tekintetben veszélyesek, vagy a melyekben nincsenek megfelelő tanárok alkalmazva.

c) A meglevő iskolák átalakítása, új iskolák berendezése a fentebbi szabályok szerint.

Itt különösen említést érdemel a két osztályú reáliskolák felállítása. Ez mindenütt keresztül vihető, hol az úgynevezett negyedik osztálynak két évfolyama van. Az ilyen reáliskolák továbbra is megmaradnak a népiskolával kapcsolatban. Ügyelni kell arra is, hogy a meglevő iskolák közül melyek volnának részben vagy egészben az állam részére átvehetők s mely iskoláknak lehetne a nyilvánossági jogot megadni.

d) A tannyelvre való felügyelet.

e) Pontos statisztikai adatok gyűjtése az összes nyilvános és magánintézetekről, ezek felszereléséről, a tanítók számáról, a taneszközökről, az alapítványok- és segélyalapokról stb. (12. §.)

Nem szenved kétséget, hogy eddig Magyarországon a felsőbb tanintézetek, t. i. a gymnasiumok és akadémiák száma aránytalanul nagy; azonban a tanítás a legtöbben tökéletlen s elégtelen s a valódi műveltséget nem mozdította elő, hanem csak veszedelmes politikai agitatorok kerültek ki belőlök. Ezért szükséges, hogy a gymnasiumok egy része beszüntettség, vagy alreáliskolává változtassék; más része pedig négy osztályú algymnasiummá alakítassék; a mely jogakadémia nem felel meg a követelményeknek, az nyolcz osztályú gymnasiummá változtassék. A jogi tudományok csak ott taníthatók tovább is, hol a philosophiai facultas úgy rendezhető be, mint az egyetemeken, erre különösen oly helyek alkalmasak, hol magasabb theologiai intézet van. Ilyen helyen kell a jogi facultást tökéletesíteni s gondoskodni kell az osztrák jogtanításáról is. (13. §.)

A protestáns tanintézeteknél különösen fontos a kérdés: melyeket kellene államilag segíyezni. A segíyezett intézetek tanerőinek kinevezésére a kormánynak lényeges befolyása volna. A kormány felügyeleti joga, tekintet nélkül arra, vajjon segíyeztetik-e valamely protestáns intézet vagy sem, minden protestáns iskolára kiterjed. (14. §.)

E rendelet volt később is irányadó az osztrák kormány minden tanügyi tetteiben. Az osztrák kormány kezdetben különösen azon volt, hogy a mennyire csak tehette, az iskolákat a hazafias érzelmű tanférfiaktól megszabadítsa.

A népoktatás terén egyelőre megelégedtek azzal, a mit az iskola-tanácsosok buzgósága keresztül tudott vinni. Ez iskola-tanácsosok között voltak egyének, kik a pædagogia s methodikában olyan járatosak voltak, mint abban az időben hazánkfiak közül kevesen. A baj csak az volt, hogy ismeretüket nem annyira a míveltség előmozdítására, mint inkább az «összbirodalom» érdekeinek támogatására fordították. Bizony akadnak köztük olyanok, kik fennen hirdették, miszerint megmutatják, hogy még az alföldi csikós is németül tanulja az abéczt. Maga a kormány csak annyiban nyúlt be az elemi oktatás ügyébe, hogy egy 1851. évi márczius hó 14-én kelt császári nyílt parancscsal megszüntette a budai egyetemi és a kolozsvári lyceumi könyvnyomda szabadalmát, de az elemi iskolai könyvek nyomtatását továbbra is meghagyta a nevezett könyvnyomdáknál. E császári nyílt parancs negyedik pontja azt mondja, hogy «a kormány által ellátott *népiskolai könyvnyomtatás nem jövedelem forrásnak tekintendő*, hanem csupán a nyomtatási és áruházi költségek fedezésére szolgál».

1855. márczius 5-én kiadták a nemzeti (fő) iskolákban való *szünidőre* vonatkozó rendeletet. E szerint az iskolai év október 1-én kezdődik. A nagy szünidő az alsóbb osztályokban négy, a felsőbbekben hat hétig tart s kezdődik áugusztus 15-én. Ezenkívül következő szünetek vannak: karácsonykor: deczember 24, továbbá húshagyó hétfő és kedd s a nagyhét 3 utolsó napja. Ezenkívül hetenként a csütörtök délután. Hol azonban eddig szokásban volt, megengedhető, hogy a szerda és szombat délután vagy a csütörtök egészen, szünnap legyen. A népiskolához kapcsolt alreáliskolai osztályokban szintén a szerda és a szombat délután, vagy a csütörtök egészen, legyen a szünidő.

Ugyanezen év április hó 25-én kiadta a kormány a fő-elemi iskolákra vonatkozó iskolai szervezetet.

E szerint az iskola állítása és fentartása a polgári községeket terheli. — Az iskolába minden tanköteles tartozik járni; ha a szülők nem küldenek gyermekeiket az iskolába, a rendőrség és szolgabírák segédkezése is felhasználható a szülők kényszerítésére. A tankötelezettség kora a 6—12 év. Az iskolák kétfélék: *fő-elemi* és *al-elemi* iskolák.

A *fő-elemi* iskolákon, mint azt az 1858. évi január 4-én kelt miniszteri rendelet megmagyarázza, ismét háromféle iskolát értettek. Az első csoportot képezték azok az iskolák, a melyek mellett alreáliskola volt, két vagy három osztálylyal. A második csoportba tartoztak azok az iskolák, a melyekben négy tanító tanít, de a négy osztályhoz nincs alreáliskola csatolva; végre a harmadik csoportba tartoztak a plébániai főiskolák. Az első és második csoportbeli «fő-tanodák»-nak van külön igazgatójuk, bizonyítványokat adhatnak nemcsak saját növendékeiknek, hanem azoknak is, kik intézetükben magánvizsgálatot tesznek. Ha mellet-

tők tanítóképezde is van, akkor a nevük: minta fő-tanoda, mivel szervezésöknél fogva minta-iskoláknak kell a képezdei növendékekre vonatkozólag szolgálniok. — A plébániai főiskolákban egy tanító van, ez egyszerűs mind az igazgató is, s mellette annyi al-tanító, a hány szükséges. A plébániai főtanodákban a magántanulóknak nem lehetett vizsgálatot tenni. — Az *al-elemi* iskolák a tulajdonképeni falusi iskolák voltak.

Egy tanító — e szervezet értelmében — 100 gyermeket tanított.

A fő-elemi iskolák tanterve a következő:

a) *Vallás*:

I. osztály: A vallástan előfogalmai. II. osztály: Vallástan a káté szerint. III. osztály: Vallástan és bibliai történet. IV. osztály: Vallástan, bibliai történet és az evangelium magyarázata.

b) *Olvasás és nyelvtan*:

I. osztály: Olvasás elemei, összekötve a szemléleti oktatással. II. osztály: Gépies és folyékony olvasás. Az olvasmány tartalmának elmondása s ez által az élő beszéd gyakorlása. *A német nyelv elemei*. III. osztály: Az olvasás gyakorlása összekötve a szó és dolog magyarázatával, nyelvtani, helyesírási s fogalmazási kezdeményezések. A magyar ajkú gyermekeknél a német nyelv elemeinek folytatása. IV. osztály: Az értelmes és hangsúlyos olvasás. A beszéd részei. A mondatok és szók elemzése. Rendszeres nyelvtani ismeretek. Fogalmazási gyakorlatok. Az olvasmányok tárgyalása alapján földrajzi és természetrajzi ismeretek.

c) *Írás*, d) *ének* és e) *rajz* minden osztályban.

f) *Számítan*:

I. osztály: Számvetés 1—100. terjedő számkörben, visszafelé való számlálás, a forint s a font stb. részeivel való számvetés. II. osztály: A négy alapművelet fejből és számjegyekkel. III. osztály: A négy alapművelet gyakorlása mellett a nevezett számokkal való számműveletek, a felek, a harmadok s az életben gyakrabban előforduló törtek. IV. osztály: A négy alapművelet nagyobb számokkal, számolás a nevezett számokkal és törtekkel. Egyszerű és összetett arányok alkalmazása a gyakorlati életre.

A kik az elemi iskolát bevégezték, kötelesek az ismétlő és vasárnapi iskolába járni.*

A rendelet megvolt, de jóformán csak a papíron. A kormány ezt csak a római kath. és gör. kath. iskolákban léptette életbe. A három fajta «főtanoda» mindegyike e tantervhez tartozott volna alkalmazkodni; de a plébániai főiskolákban a leggyakrabban megelégedtek annyival, ha a gyermekeket a vallástan, olvasás, írás és számoláson kívül egy kis gazdasági ismeretre megtanították. Nem lehet tagadni, hogy a

* Minist. jelentés 1872. 12. 13. lap.

tanügy a katolikus iskolákban az új iskolák felállítása s az iskolai kényszer behozatala által előre ment. A germanizáló törekvés pedig a legtöbb helyen a hazafias érzelmű papokkal szemben a bécsi kormány részére nem tudott gyümölcsöt teremni. Iskoláinknak nemzetiségünk szempontjából csak javára vált, hogy *Thun Leó* közokt. miniszter megkötötte a *concordatumot* s lassan-lassan a katolikus klerus, különösen *Pater Becka* jezsuita generalis hatalma alá került. A tanfelügyelők 1855-ben a prépostok, címzetes apátok lőnek s ezek a felügyelők slatt levő iskolákban szemet hunytak akárhányszor, midőn látták, hogy a tanítás nem azon germanizáló úton halad, a mint Bécsben akarták s megelegedtek, ha az iskolákat katolikus szellem hatotta át.

A *tanítók képesítése* egész 1856-ig a helytartó tanács által 1845-ben kiadott rendelet szerint történt. 1856 január 20-án kelt rendelettel beszüntették a Pesten, Szegeden, Miskolczon, Érsek-Újvárott, Nagy-Kanizsán és Győrött volt képezdéket s helyettük 12 képezdét állítottak fel, 11-et a férfi, 1-et pedig a női tanítójelöltek számára. A tanítónő-képezdét Pesten, a férfi tanítóképezdéket pedig Pesten, Kalocsán, Nagy-Szombatban, Nagy-Váradon, Kassán, Szathmáron, Besztercebányán, Esztergomban, Sopronban, Pécsen és Győrött állították fel. — A tanítóképezdéket mindenütt fő-elemi iskolákkal kapcsolták össze, hogy itt a növendékek a gyakorlati képességet is megszerezhessék. Két évfolyamuk volt. Felvétettek olyan növendékek, kik a gymnasium vagy realiskola alsó osztályait elvégezték, ha 16 évesek, vallásosak, jó magaviseletűek s testileg épek voltak, s a zenében némi jártasságot tanúsítottak. A kiszabott idő után a jelölteket képesítő vizsgálatra bocsájtották s ennek eredményétől függött azután, hogy milyen iskolában voltak alkalmazhatók. Képesítettek pedig *fő-elemi, al-elemi és al-tanítóságra* (városi iskolai, falusi iskolai és segéd tanítóságra). Az al-elemi iskolai tanító három, az altanító csak két osztályt taníthatott. Mind az al-elemi, mind az al-tanítóknak jogukban állt, hogy bizonyos próba idő lefolyta után újra vizsgálatot tegyenek s esetleg fő-elemi tanítóságra képesítenek. A képesítő vizsgálaton vizsgálat alá vetették a jelölteket a fő-elemi iskola tantárgyaiból, a nevelés- és tanítástanból, mértan-, ének-, orgonázás- és mezeigazdagságtanból.

Mivel azonban sokan voltak olyan tanítók, kik képesítő vizsgálatot még nem tettek s e szabályzat értelmében senki nem lehetett a katolikus iskoláknál sem fő-, sem altanító, megengedte a közoktatási miniszter azoknak a tanítóknak, kik legalább három évig már valamely nyilvános iskolában sikerrel tanítottak, hogy a tanítóképezdében félévénként vizsgálatot tehessenek. Az utolsó vizsgálati határidőül az ilyen magántanulóknak 1858-dik év rendeltetett. A kik magántanulók akartak lenni, azoknak a cs. kir. helytartósághoz kellett folyamodniok. E vizsgálá-

toknak a zsidó tanítók is alá voltak rendelve. Az ilyen magántanulók első vizsgálata a pesti képezdében 1855. évi augusztus hó 9. és 10-én tartatott meg. Jelentkeztek is rá 20-an. Ezek közül 5 római katolikus, 1 reform. 14 pedig izraelita volt. A 20 közül négyet ismétlő-vizsgálatra utasítottak.

A képezdek kiadásai részint helyi pénzforrásokból, részint a vallás és tanulmányi alapból fedeztettek. A tanárok fizetése a fővárosban 800, a vidéken 700 frt volt.

A kormány nem elégedett meg azzal, hogy a régi tanítóképezdeket beszüntette, elbocsájtotta ezeknek hazafias érzelmű tanárait is, olyanokkal töltötte be a tanári székeket, kik a kerületi biztosok előtt a politikai érzelmek tekintetében kifogástalanok voltak.

Nem mondhatnánk, hogy a hazafias érzelmű főpapok a kormány eljárását jó szemmel nézték. Éppen azért, midőn látták, hogy a kormány a *császári* kir. tanítóképezdek felállításáról miként gondolkozik, maguk is rajta voltak, hogy egyházmegyéjükben képezdet állítsanak fel, melyben a növendékek a német kormány germanizáló törekvéseinek ne legyenek annyira kitéve. Ezért vetette meg Csajághy Sándor csanádi püspök a szegedi tanítóképezde alapját 10,000 frtcs adományával.

A cs. kir. képezdek igazgatói és tanárai tanításaikban úgy látszik azon utasításokhoz alkalmazkodtak, miket az osztrák közoktatásügyi miniszter 1848. évi 6111. sz. a. és 1849. július hó 13-án kiadott. E szerint a képezdekben az elméleti képzés inkább az I. osztályban történik, míg a második évfolyam inkább a gyakorlatnak volt szentelve. Különös gondot kellett fordítani a népiskola tantárgyaira s ezek módszerére. A második évfolyambeli növendékek megjelentek a minta elemi főtanodában, hogy a tanítási módszert itt gyakorlatilag tanulják s e mellett tanítói képességüket is képezték. Nemcsak jelen voltak az egyes tanításokon, hanem az igazgató és a tanító vezetése mellett maguk is tanítottak. A tanítás egész óráig tartott s egyes tantárgyak tanítását a növendékre hosszabb időre is rúbízták. A gyakorlati tanításról jegyzőkönyvet vezettek, melybe a tanítónövendék tanításának eredményét minden esetben bejegyezték. A növendékek e mellett foglalkoztak jövő hivataluk köréből szabadon választott vagy feladott tételek írásbeli kidolgozásával. Az írásbeli feladatokat az igazgató vette át, s részint maga átnézte, részint pedig a tanítókkal átnézte s megjegyzéseivel a növendéknek visszaadta. — A norma-iskolák igazgatói és tanítói utasítottak arra is, hogy magukat teljes erejükkel a tanítók képzésére szenteljék, különösen ügyeljenek a növendékek vallás-erkölcsös nevelésére.*

A mi a képezdek népességét illeti, arra nézve a következő adataim

* V. ö. Kormánylap 1849. jul. 13-ki rendelet.

vannak: 1856-ban a *pesti* képezdében 60 (38 első, 22 második osztályú), a *szegediben* 53 (27 első, 25 második osztályú), az *esztergomiban* 49 (37 első, 12 második osztályú) növendék volt.

A közoktatásügyi kormány 1856-ban elrendelte azt is, hogy a községek a törvényesen elismert vallásfelekezetek tanítóinak fél jobbágytelek utáni *legelő illetőséget* adjanak s ezenkívül minden iskola számára egy holdat *faiskolának* kihasítsanak. — 1857-ben pedig utasították a tanügyi bizottságokat, hogy a tanítókat a *méhtenyésztés* megkedveltetésére buzdítsák.

A tanítók helyzetére vonatkozólag meg kell még jegyeznünk, hogy már 1849-ben (nov. 16-ki rend.) kimondották, hogy a katonai tényleges szolgálat alól a segédtanítók is felmentetnek. Egy korábban kelt császári nyílt parancs szerint pedig a *tanítók illetősége* ott van, hol állandóan tartózkodnak.

A *protestánsok* népiskoláira nem terjedt ki az 1855. évi iskolai szervezet. Bár a protestáns egyházra súlyos teherként nehezedett, hogy Haynau egyházukat az autonómiától már 1850-ben megfosztotta s a gyűlések tartásától eltiltotta, mindazonáltal az egész kor a protestáns iskolákra jótékonyan hatott, az egyház nevezetesebb emberei a politikai térről leszorítottván, egész figyelmüket s munkásságukat a nevelés és oktatásra irányozták. A szabadságharcban résztvett fiatal tanulók valamely csendesebb község iskolájában húzták meg magukat s a nemzet jövőjében vetett tántoríthatatlan hittel fogták a tanítói kötelességek teljesítéséhez.

Az ág. evangelicusok jobbára a zay-ugróczi, a helv. hitvallásúak pedig a század elején készített s a negyvenes években a porosz elemi iskolák mintájára átalakított szervezet szerint tanítottak. — Minél tovább haladtak a korban, annyival jobban eltértek az egyes egyházakban az eredeti tervzetektől. Így pl. a soproni iskolákban az 1855. év körül a következő tanterv szerint tanítottak:

Az iskola három osztályú, de a harmadik osztálynak két csoportja van.

Tantárgyak: 1. Vallás. 2. Nyelv. 3. Mennyiség- és térta. 4. Világismeret. 5. Éneklés. E tantárgyak az egyes osztályokban következőkép voltak feloszva:

I. Vallás.

I. osztály: A vallástan első fokán a gyermek vallásos érzése ébresztetik bibliai s más történetek által. Ezek elbeszéltetnek, megmagyaráztatnak s aztán a gyermekek által mondatnak el. Tízparancs. Miatyánk. Szentírási helyek s énekversek. Hat ének.

II. osztály: Káté: Bibliai történet. A tízparancsolat Luther ma-

gyarazatával. Hiszekegy. Nehány rövid zsoltár, tíz ének és alkalmas imák.

III. osztály első csoportja: Bibliai történet. Palestina rövid leírása. A zsidók története. Káté. Szentirási helyek kikeresése. Nehány rövid zsoltár, a vasárnapi evangéliumok és 12 ének.

III. osztály második csoportja: Káté. Jellemrajzok az egyház-különösen a reformatió történetéből. A szt. írás olvasása s magyarázása. Szt. írási mondatok, énekek, evangéliumok.

II. Nyelv.

Olvasás, szép- és helyesírás, nyelvtan, irálytan.

A) *Anyanyelv.*

I. osztály: Beszédgyakorlatok. Mesék, énekek, apró versek tanulása. Az olvasásból annyi, hogy könnyű mondatokat képesek legyenek elolvasni. Az írás az olvasással egyenlő lépésben halad. Szótagolás. Másolás. Névmutató, főnév. A tárgyak neveinek, tulajdonságainak leírása fejből.

II. osztály: Beszédgyakorlatok. Értelmes olvasás. Magyar és német szépírás. Írás diktálás után. A tanult történetek leírása. Olvasmányok alaki tárgyalása. Költemények.

III. osztály első csoport: Folyékony és szép olvasás. Írás diktálás után. Mondatok elemezése. A beszédrészek. Gyökyszavak, származék szavak. Elbeszélések, levelek, ügyiratok.

III. osztály második csoport: Folyékony és szép olvasás. A nyelvtani szabályok alóli kivételek. Az irálygyakorlatok mint az első szakaszban.

B) *Magyar nyelvtan.*

I. osztály: Betűk ismerete. Egyes szavak s könnyű mondatok olvasása s emlézése.

II. osztály: Olvasás. Apró versek tanulása.

III. osztály első csoport: A főbb igeidők. Mondatok fordítása. Birtokragok. Költemények könyv nélkül.

III. osztály második csoport: Összefüggő olvasmányok fordítása. Költemények tanulása.

C) *Számtan, tér- és rajz.*

I. osztály: Számvetés 1—100 terjedő számkörben fejből és írásban.

II. osztály: A négy alpmivelet nagyobb számokkal.

III. osztály első csoport: A négy alpművelet gyakorlása. Kamat-számítás. Vonat, szög, háromszög, négyszög, sokszög, kör.

III. osztály második csoport: Az előbbieik ismétlése, törtek, hármás szabály, társaság szabály.

D) Világismeret.

I. osztály: Beszélgetés a természeti tárgyak- s tüneményekről.

II. osztály: Allatok, növények és kövek példányok- vagy rajzokról megismertetnek. Közös jegyeik, osztályaik. Lak- és lelethelyeik. Hasznuk. Levegő, szél, eső, harmat, dér, hó, jégeső, folyók és tengerek. Földgömb és térkép-olvasás, különösen a hazának ismerete.

III. osztály első csoport: A haza ismerete itt is főtárgy, de további is lehet vinni a gyermekeket.

III. osztály második csoport: Történeti elbeszélések, különösen a hazai történelemből, mindenütt kapcsolatban a földrajzzal. Természetrajz. Kézműtan.

E) Éneklés.

I. osztály: Könnyű, egyhangú egyházi énekek hallás után.

II. osztály: Folytatása az előbbinek világi dalokkal vegyítve.

III. osztály első csoport: Hangjegyszeret kezdete, alkalmazása az énekekre.

III. osztály második csoportja: Az előbbi folytatása. Kéthangú éneklés.

A *békési ág.* ev. esperességben pedig a tantárgyak következőképek voltak felosztva:

I. osztály. 1. Előkészítés az olvasásra és írásra. 2. Az Úr imádsága, tízparancsolat és hitágazat. 3. Beszélési gyakorlatok a számviszonyok elemeivel összekötve.

II. osztály: 1. Olvasás. 2. Luther kátéjának első három része. 3. Bibliai történetek. 4. Szentírási mondatok. 5. Írásgyakorlatok. 6. Számtan.

III. osztály: 1. Olvasás. 2. Luther kátéja magyarul. 3. Vallástan és egyháztörténet. 4. Írás. 5. Számtan. 6. Általános földrajz, különösen Magyarország. 7. Hazai történet. 8. Tüneménytan. 9. Természetrajz.

A harmadik osztályt itt is több csoportra lehetett felosztani.

Nyíregyházán a következő volt a felosztás:

Elemi osztály: Betűzés, magyar és tót imádságok, hitágazat és tízparancsolat, számok ismertetése és írása; írás a táblán, szentírási történetek, kis szavaltok, éneklés.

Olvasó elemi osztály: Olvasás magyarul és tótul; gyakorlatok a folyó- és szépírásbani, számvetés, vallástan, ó-testamentomi történetek, imádságok, éneklési gyakorlatok, magyar nyelvtan és a fiúknak természetrajz.

Polgári leány-osztály: A confirmációról, az Úrnak szent vacsorájáról; új szövetségi történetek, női tan. Magyarország története; természettan; földleírás; számvetés; szépírás; szavalás; éneklés. *A fű osztályokban* ezeken kívül világtörténelem, gazdaszat, latin paradigmák, német nyelv.

Nyelvészeti osztály: Vallástán, erkölcsstan; latin nyelv; ó-kori történetek; német nyelvtan; természettan; földrajz; magyar nyelvtan; a levél írásmód; számtan, írás.

A *reformatusoknál* a tiszamelléki egyházkerület adott először tantervet népiskoláinak. A tantervet az egyház-kerületi közgyűlés által kiküldött népiskolai választmány készítette. E választmány elnöke Árvay József volt s a tanterv is az ő műve. E tanterv meghatározza a tan- és vezér-könyveket. Az iskolák számára *körlátogatókat* rendel s utasítja őket, hogy a tanítók szorgalmát, a tanítványok előmenetelét a tanterv miként való alkalmazásából ítéljék meg s tapasztalataikról jelentést tegyenek. A *tanítóknak* meghagyták, hogy a tanítás kezdetén és végén a tanulók éneklésében és imádkozásában részt vegyenek; nyáron naponkint hat, télen öt órát tanítsanak. — Szerdán és szombaton délután, vasárnap délelőtt és délután is a tanítási idő egy óra.

A terv kiterjedt a leányiskolákra és a *kisdedővódákra* is. Kívánatosnak tartja, hogy a kisdedóvoda minden egyházban legyen; a mely egyházak azonban anyagi helyzetüknél fogva ezt felállítani nem tudnak, igyekezzenek azon, hogy a népiskola épületében legyen egy tanterem a kis gyermekek részére, kik itt a nagyobb, — sokszor testvér, — gyermekekhez közel, egy tisztességes nő felügyelete alatt, a szülők aggodalmai nélkül eltölthetik napjaikat és sok veszélytől s rossz látásától megóvatnak.

PETHES JÁNOS.

(Folytatjuk).

SZÜKSÉGESEK-E A NÉPISKOLAI NYILVÁNOS ÉVZÁRÓ VIZSGÁLATOK?

Vannak mind a társadalmi, mind a felekezeti életben olyan — ósrégi időkből ránk maradt — szokások és intézmények, melyek valamikor talán nagyon jelentősek voltak, a közművelődésre és a kor erkölcsereire üdvösen hatottak, de a haladó korral, a megváltozott viszonyok között fontosságukat elveszítették és így fölöslegessé váltak. Csak a kegyelet ragaszkodik hozzájuk még akkor is, mikor már mindazon okok, melyek az intézmény életbeléptetését szükségessé vagy czélszerűvé tették, megszűntek; — kegyeletből vagy megszokásból tartunk fön olyan intézményeket is, melyeknek fenmaradása nemcsak hogy fölösleges,